

Ontologie, OWL a deskripční logika

Doc. Ing. Vojtěch Svátek, Dr.

Zimní semestr 2016

<http://nb.vse.cz/~svatek/rzzw.html>

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Deskripční logika

Pojem ontologie

- Ve filosofii:
 - „nauka o bytí“
 - „univerzální soustava znalostí o světě“
(tak, jak je, nezávisle na usuzování o něm...)
 - Kategorie „jsoucen“ (viz např. Aristoteles)
- V informatice:
 - „soustava znalostí o světě“
 - bez nároku na ucelenost
(mnoho dílčích ontologií pro různé domény)
 - často účelově vzniklý artefakt zohledňující způsob použití v informačním systému / aplikaci

Definice ontologie (v inf.)

- (T. Gruber, 1993) „explicitní specifikace konceptualizace“
- (W. Borst, 1997) „*formální* specifikace *sdílené* konceptualizace“
- (B. Swartout, 1997) „hierachicky strukturovaná množina *termínů* popisujících určitou věcnou oblast...“
- a mnoho dalších

Typická struktura ontologie

- **Termíny**, resp. **pojmy**, které se používají k popisu nějaké reality – jim odpovídají reálné objekty
 - Rozlišují se obecné pojmy – **třídy**, a jejich **instance**
- **Hierarchické** uspořádání pojmů z hlediska obecnosti (nadtrída - podtrída)
- I **nehierarchické** vazby – „pojmenované“ vztahy, ve kterých se mohou objekty reálného světa vystupovat

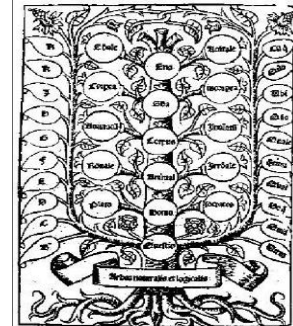
Dva pohledy na ontologii

Aristoteles: Definitio
per **genus proximum**
et **differentia specifica**

Porfyriův strom:
myslíci vs. materiální
živé vs. neživé
racionální vs. neracionální
...

Doktorand je **student**
který úspěšně ukončil magisterskou úroveň
studia a věnuje se určitému výzkumnému tématu
pod vedením kvalifikovaného školitele

Dva pohledy na ontologii

Aristoteles: Definitio
per **genus proximum**
et **differentia specifica**

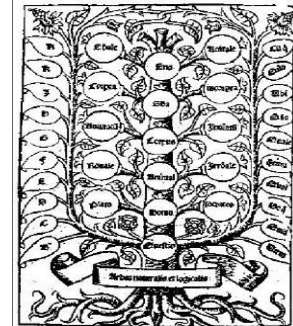
Modulární
systém
propojených
definic

Doktorand je **student**
který úspěšně ukončil magisterskou úroveň
studia a věnuje se určitému výzkumnému tématu
pod vedením kvalifikovaného školitele

Porfyriův strom:
myslí vs. materiální
živé vs. neživé
racionální vs. neracionální

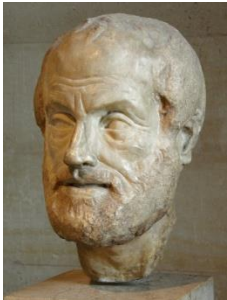
...

Systematická
taxonomie

Dva pohledy na ontologii

Aristoteles: Definitio
per **genus proximum**
et **differentia specifica**

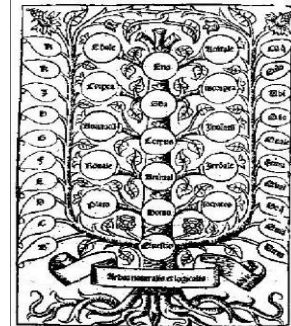
Modulární
systém
propojených
definic

Jedno z využití
deskripční logiky...

Porfyriův strom:
myslíci vs. materiální
živé vs. neživé
racionální vs. neracionální
...

Systematická
taxonomie

Doktorand je **student**
který úspěšně ukončil magisterskou úroveň
studia a věnuje se určitému výzkumnému tématu
pod vedením kvalifikovaného školitele

Jazyky pro reprezentaci ontologií

- Historicky mnoho, vzájemně si konkurujících
- V současnosti dominuje *OWL*, případně *RDFS* jako jeho (cca) podmnožina
- Syntakticky společný základ (rodina W3C standardů), ale významně odlišné *kontexty a způsoby použití*

Využívání ontologií v OWL (1)

Rozsáhlé **doménové** ontologie

- nadále vznikají zejména v **biomedicině** (viz <http://bioportal.bioontology.org/>), např. ICD (Mezinárodní klasifikace nemocí)
- unifikovaná struktura generovaná automaticky pomocí šablon
- důraz na využití pro strojové odvozování v *deskripční logice* (DL)
- příklad ze SNOMED-OWL (v Manch. syntaxi)

```
Appendicectomy equivalentTo  
Surgical_Procedure and  
method some Excision) and  
procedure-site some Appendix_structure)
```

SNOMED-OWL

- SNOMED, Systematic NOmenclature of MEDicine, je kategorizační systém vytvářený asociací amerických patologů
- První verze převodu do OWL v r. 2007 obsahovala cca 400 tisíc konceptů
- Systém není uzavřený - je možno libovolně vytvářet nové koncepty, aniž by musely obdržet vyčleněné jméno a ID (post-koordinace)
 - Excision and (procedure-site some (kidney and (laterality some left)))
- To vede k nutnosti využití odvozovacích systémů

Scénář využití SNOMED-OWL

- (Dle J. Daviese, British Telecom + projekt RIDE)
- Lékař vloží klinická data do zdravotnické aplikace a přiřadí je konceptu, který pro tento účel *nově vytvoří*, např. „alergie způsobená mandlemi“
- Aplikace informuje o novém konceptu *terminologickou službu*
- Terminologická služba kontaktuje *odvozovací nástroj* (nad DL), a ten automaticky zařadí nový koncept do *taxonomie* existujících
- Terminologická služba informuje zdravotnickou aplikaci o změně taxonomie, ve které je nyní nový koncept podřazený konceptu „alergie na ořechy“

Využívání ontologií v OWL (2)

2. Ontologie pro lepší přístup ke konkrétnímu datovému zdroji - tzv. **OBDA**
 - kompaktní, využívané aplikací jako celek, využívání přinejmenším zčásti na základě tzv. *předpokladu uzavřeného světa (CWA)*
 - spíše nadstavba relačního datového schématu než skutečná „ontologie sémantického webu“

Využívání ontologií v OWL (3)

3. Využití ontologií pomocí **pravidlových systémů**

- Např. některé systémy business rules, deklarativně definující „politiky“ v informačních systémech

Využívání ontologií v OWL (4)

4. Datové slovníky pro **linked data**

- zajišťují minimální vyjádření „významu“ dat v infrastruktuře bez vymezeného cílového určení
- provázané mezi sebou, kombinují se
- zpravidla využívají jen malou část vyjadřovací síly OWL
 - bývá to RDFS a „něco málo navíc“ ...

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Deskripční logika

Jazyk OWL

- První verze doporučení W3C z r. 2004
- Aktuálně platná verze OWL 2 z r. 2009
 - Pro úvodní seznámení vhodný OWL 2 Primer <http://www.w3.org/TR/owl2-primer/>
- Několik syntaxí
 - „funkční“ syntaxe – normativní
 - zápis v podobě trojic RDF (v XML, Turtle npod.) – málo přehledné, ale umožňuje zpracovávat nástroji pro RDF
 - Manchesterská syntaxe – nepokrývá celý jazyk, ale je lidsky nejčitelnější
 - syntaxe OWL přímo v XML

OWL jako nadstavba RDFS

- OWL využívá všechny konstrukce z RDFS
 - subClassOf, subPropertyOf, domain, range, aj.
- Nejvýznamnějším rozšířením je možnost používat nejen pojmenované třídy, ale i **anonymní třídy** definované logickým výrazem
 - Konjunkce/disjunkce tříd, třídy definované restrikcí nad vlastností (viz příklady ze SNOMED-OWL), výčtové třídy...
 - Lze do sebe vnořovat – skládat z jednodušších pojmů složitější
- Vlastnosti se explicitně rozlišují jako **objektové** (hodnotou je instance nějaké třídy) a **datové** (hodnotou je literál)
 - Vlastnostem lze přiřadit **charakteristiky**, jako je funkčnost, symetrie, vzájemná inverznost (pro dvě vlastnosti) apod.
- Možnost formulovat negativní tvrzení

Profily OWL

- <https://www.w3.org/TR/owl2-profiles/> specifikuje 3 profily („podjazyky“) OWL pro specifické použití
 - OWL 2 EL: vhodný pro ontologie s mnoha třídami, které je třeba automaticky podřazovat (zvl. biomedicína)
 - OWL 2 QL: vhodný pro využití ontologie při obohaceném dotazování do RDBMS (OBDA)
 - OWL 2 RL: vhodný pro implementaci odvození pomocí pravidlových systémů (např. business rules)
- Další rozšíření jsou dosud nestandardizovaná, zejména **OWL LD**

OWL LD

- Profil OWL vycházející z potřeb návrhářů slovníků linked data
 - Empirické šetření provedené v r. 2011, viz <https://arxiv.org/abs/1202.0984>
- Podmnožina OWL RL, obsahující výhradně konstrukce vyjádřitelné pomocí **jediné** RDF trojice (tj. bez „temných trojic“)
- <http://semanticweb.org/OWLLD/>

Konstrukty OWL LD

(nad rámeč RDFS)

- Ne/identita individuů
 - owl:sameAs, owl:differentFrom
- Individuální charakteristiky vlastností
 - owl:FunctionalProperty,
owl:InverseFunctionalProperty,
owl:IrreflexiveProperty, owl:SymmetricProperty,
owl:AsymmetricProperty, owl:TransitiveProperty
- Vzájemné vztahy tříd / vlastností
 - owl:equivalentClass, owl:disjointWith,
owl:equivalentProperty, owl:propertyDisjointWith,
owl:inverseOf

Využití některých konstruktů

- owl:sameAs
 - explicitně udává identitu objektů
- owl:InverseFunctionalProperty
 - „vlastnost klíče“, identitu objektů z ní lze nepřímo odvodit
- owl:TransitiveProperty
 - odvození v řetězci výskytů vztahu
- owl:equivalentClass / owl:equivalentProperty /
 - zjednodušený zápis dvou subsumpcí (rdfs:subClassOf / rdfs:subPropertyOf); typicky se používá pro zajištění kompatibility se starými verzemi tříd/vlastností
- owl:disjointWith / owl:propertyDisjointWith
 - kontrola neslučitelných tříd/vlastností

Témata

- Ontologie v informatice
- Jazyk OWL
- Deskripční logika
 - podrobněji v předmětu 5FI430 (Ing. Vacura)

Deskripční logika

- Rozvoj v 90. letech, označovaná také jako terminologická logika
- Vychází z predikátové logiky 1. řádu, ale omezenější
 - pouze binární relace (nazývané „role“...): $R(x,y)$, ne $R(x,y,z)$
 - bez funkčních symbolů: nelze $R(f(x,y))$
- Ne jeden kalkul, ale „rodina“ kalkulů, které se liší svou vyjadřovací silou
 - odlišeny akronymy, např. *ALC*, *SHIQ* apod., podle konstrukcí, které umožňují

Role DL pro sémantický web

- Formální základ pro odvozování nad ontologiemi
- Její využití dodává ontologiím přidanou hodnotu oproti „ad hoc“ konceptuálním modelům
- Všechny konstrukce používané v jazyce OWL 2 mají své zakotvení v příslušné deskripční logice

Teorie v DL

- V praxi pojem „teorie“ často splývá s pojmem „ontologie“
- Teorie je množina formulí označovaných jako *axiomy* (nejde ovšem o axiomy jako „základní předpoklady“ určitého kalkulu)
- Axiomy se konstruují z *výrazů* (deskripcí)
 - *subsumpční* axiom (operátor \sqsubseteq) vyjadřuje, že je jeden výraz z logického hlediska zahrnut v druhém
 - *ekvivalenční* axiom (operátor \equiv) vyjadřuje logickou ekvivalenci dvou výrazů

Výrazy - deskripce

- Rozlišují se
 - konceptové výrazy („concept expressions“) – interpretací je množina objektů
 - relační výrazy („role expressions“) – interpretací je množina uspořádaných dvojic
- Axiomy přípustné v ontologických jazycích mají obvykle
 - na levé straně atomický výraz (jméno konceptu/relace)
 - na druhé straně atomický výraz nebo složený výraz

Příklady axiomů o konceptech

Doctor \sqsubseteq Person

- subsumpce dvou pojmenovaných tříd

HappyParent \equiv

Person $\sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor})$

- ekvivalence mezi pojmenovanou třídou a anonymní třídou (složeným konceptovým výrazem)
- anonymní třída je definována jako konjunkce pojmenované třídy Person a další anonymní třídy $\forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor})$
- tato vnořená anonymní třída označuje množinu entit, jejichž všechny děti jsou buďto sami doktoři nebo alespoň mají dítě, které je doktor

Příklady axiomů o relacích

$\text{hasDaughter} \sqsubseteq \text{hasChild}$

- subsumpce dvou pojmenovaných relací

$\text{isChildOf} \equiv \text{hasChild}^-$

- ekvivalence mezi pojmenovanou relací a anonymní relací (označující inverzní relaci k hasChild)

Odvozovací úlohy

- Elementární odvozovací úlohy nad teorií
 - *test splnitelnosti*: zda je určitá třída splnitelná (existence jejích instancí není axiomy teorie logicky vyloučena), resp. zda se teorie skládá pouze ze splnitelných tříd
 - *odvození taxonomie*: do teorie jsou přidány vztahy subsumpce mezi pojmenovanými třídami, které logicky plynou z axiomů
 - Tyto dvě úlohy jsou na sebe převoditelné

DL a fakta o individuích

- Kromě obecné teorie, tzv. T-boxu (terminologické části) může báze znalostí obsahovat i množinu konkrétních faktů, tzv. A-box (část tvrzení - assertions)
- A-box může obsahovat tvrzení dvou typů
 - Instanciace třídy, např. John:HappyParent
 - Instanciace relace, např. John hasChild Mary
- Odvozování nad A-boxem spočívá např. ve zjištění, zda instance patří do určité třídy

Přesněji, dle specifikace OWL

- **Ontology Consistency:** Check whether a given ontology has at least one model.
- **Concept Satisfiability:** Given an ontology O and a class A , verify whether there is a model of O in which the interpretation of A is a non-empty set.
- **Concept Subsumption:** Given an ontology O and two classes A, B , verify whether the interpretation of A is a subset of the interpretation of B in every model of O
- **Instance Checking:** Given an ontology, an individual a and a class A , verify whether a is an instance of A in every model of the ontology.
- **Conjunctive Query Answering:** Given an ontology O and a conjunctive query q , return the answers of the query with respect to O .

Odvozovací postupy: tablové algoritmy

- Podstatou je konstrukce konkrétního modelu dané teorie v podobě *orientovaného grafu*, tzv. grafu zúplnění
- Každý uzel grafu
 - zastupuje individuum (explicitní nebo implicitní)
 - má k sobě přiřazenou množinu konceptových výrazů, kterých je toto individuum instancí
- Graf nedeterministicky expanduje pomocí aktivace *expanzních pravidel*
- Výpočet končí při vyčerpání možností aktivace pravidel nebo ve chvíli, kdy má některý uzel přiřazenu spornou množinu výrazů

Hlavní expanzní pravidla

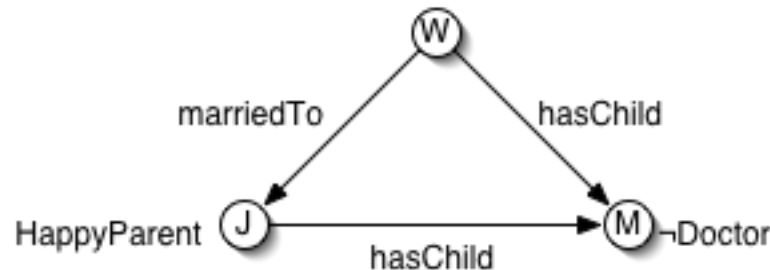
- **\sqcap -pravidlo:** Je-li v ohodnocení vrcholu i koncept $(C_1 \sqcap C_2)$, ale nejsou v něm oba konjunktivy C_1, C_2 , potom je k vrcholu i přidáme
- **\sqcup -pravidlo:** Je-li v ohodnocení vrcholu i koncept $(C_1 \sqcup C_2)$, ale není v něm alespoň jeden z disjunktů C_1, C_2 , potom tento graf rozdělíme na dva grafy G_1, G_2 , lišící se pouze v ohodnocení vrcholu i
 - V G_1 bude v ohodnocení i navíc C_1 a v G_2 bude v ohodnocení i navíc C_2
- **\exists -pravidlo:** Je-li v ohodnocení vrcholu i koncept $(\exists R.C)$ a současně vrchol i není spojen hranou ohodnocenou rolí R s nějakým vrcholem ohodnoceným konceptem C , potom vytvoříme nový vrchol, ohodnotíme jej konceptem C a spojíme s ním vrchol i hranou ohodnocenou rolí R
- **\forall -pravidlo:** Je-li v ohodnocení vrcholu i koncept $(\forall R.C)$ a současně je vrchol i spojen hranou ohodnocenou rolí R s vrcholem j , který není ohodnocen konceptem C , potom j konceptem C ohodnotíme
- Pravidla pro kardinalitní omezení jsou zobecněním \exists -pravidla...

Příklad odvození tabla

- Teorie: T-box plus A-box

$\{\text{HappyParent} \equiv \text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}),$
John:HappyParent, John hasChild Mary, Mary: \neg Doctor
Wendy hasChild Mary, Wendy marriedTo John}

- Nejprve se zkonstruuje graf obsahující pouze fakta
- Pak se uzly ohodnocené levou stranou (subsumpčních nebo ekvivalenčních) axiomů ohodnotí i výrazem na pravé straně

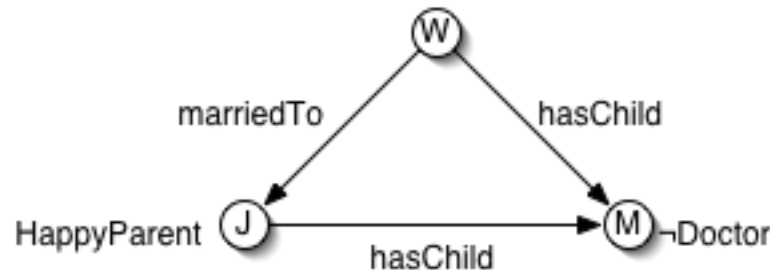
$\text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor})$

Příklad odvození tabla

- Teorie: T-box plus A-box

$\{\text{HappyParent} \equiv \text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}),$
John:HappyParent, John hasChild Mary, Mary: \neg Doctor
Wendy hasChild Mary, Wendy marriedTo John}

- Pomocí pravidla pro konjunci se uzlu J přiřadí oba konjunktvy definující třídu HappyParent

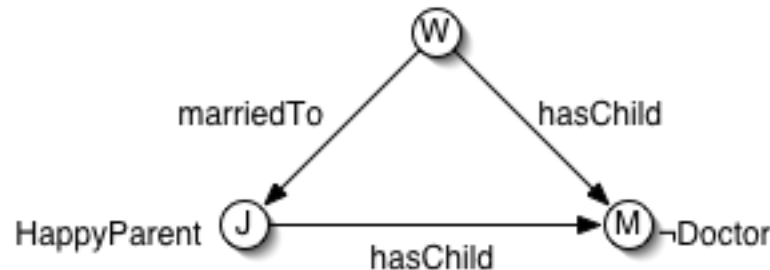
$\forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor})$

Příklad odvození tabla

- Teorie: T-box plus A-box

$\{\text{HappyParent} \equiv \text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}),$
 $\text{John} : \text{HappyParent}, \text{John hasChild Mary}, \text{Mary} : \neg \text{Doctor}$
 $\text{Wendy hasChild Mary}, \text{Wendy marriedTo John} \}$

- Pomocí pravidla pro univerzální restrikcí se odvodí, že všechny uzly, ke kterým od uzlu J vede hrana hasChild, musí mít přiřazený koncept $\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}$, tj. toto platí i pro M

HappyParent
 Person
 $\forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor})$

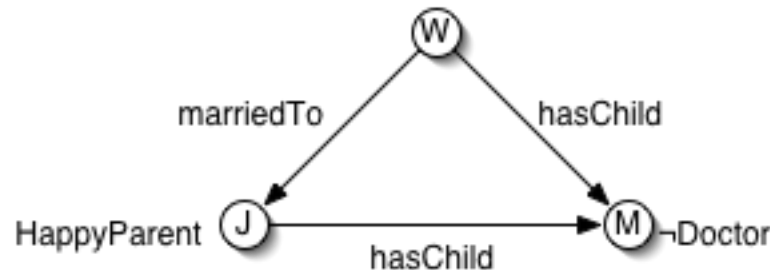
$\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}$

Příklad odvození tabla

- Teorie: T-box plus A-box

$\{\text{HappyParent} \equiv \text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}),$
John:HappyParent, John hasChild Mary, Mary: \neg Doctor
Wendy hasChild Mary, Wendy marriedTo John}

- Protože koncept Doctor nelze pro uzel M použít
(v nově založeném „alternativním“ grafu by byl okamžitě spor),
je nutno odvozovat přes druhý disjunkt, $\exists \text{hasChild} . \text{Doctor}$

$\forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor})$

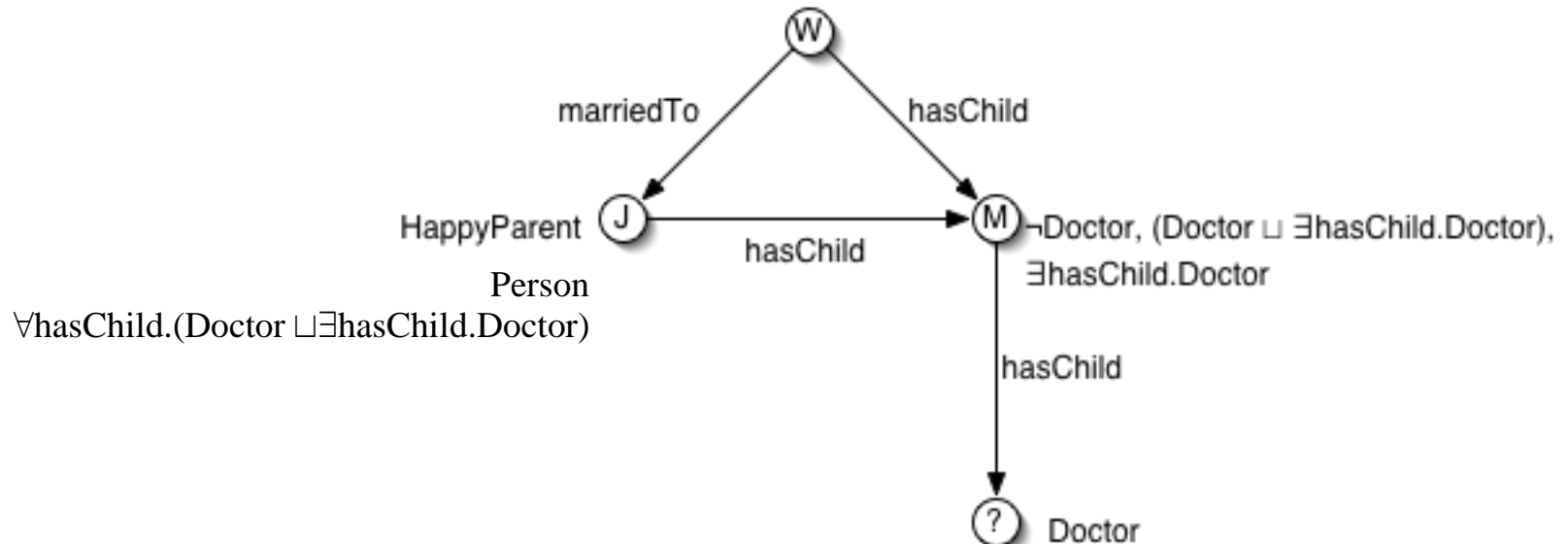
Doctor $\sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}$

Příklad odvození tabla

- Teorie: T-box plus A-box

$\{\text{HappyParent} \equiv \text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}),$
 $\text{John} : \text{HappyParent}, \text{John hasChild Mary}, \text{Mary} : \neg \text{Doctor}$
 $\text{Wendy hasChild Mary}, \text{Wendy marriedTo John} \}$

- Pomocí pravidla pro existenční restrikcí se odvodí, že od uzlu M musí vést hrana hasChild k nějakému dalšímu uzlu třídy Doctor

Příklad odvození tabla

- Teorie: T-box plus A-box

$\{\text{HappyParent} \equiv \text{Person} \sqcap \forall \text{hasChild} . (\text{Doctor} \sqcup \exists \text{hasChild} . \text{Doctor}),$
 $\text{John} : \text{HappyParent}, \text{John hasChild Mary}, \text{Mary} : \neg \text{Doctor}$
 $\text{Wendy hasChild Mary}, \text{Wendy marriedTo John} \}$

- Neexistuje další aktivovatelné pravidlo, takže výpočet končí, všechny třídy jsou splnitelné a teorie je konzistentní

